

С. А. Сігаева

АСАБЛІВАСЦІ І ТРАНСФАРМАЦЫІ НАЦЫЯНАЛЬнай МІФАЛОГІІ Ў НАЦЫЯНАЛЬнай ЛІТАРАТУРЫ

Паняцце ідэнтычнасці ўзыходзіць да псіхалогіі і ў XX ст., асабліва ў другой палове яно увайшло ва ўсе сферы гуманітарыстыкі. Занадта свабоднае яго выкарыстанне і наяўнасць розных падыходаў да яго вызначэння спараджае шматзначнасць і размывае яго сэнс. Можна сказаць, што для зацвярджэння свайго суб'ектыўнага пачуцця тоеснасці і бесперапыннасці суб'ект ідэнтычнасці будзе сістэму ўяўленняў, пачуццяў і стратэгіяў, якія размяшчаюць яго ў свеце вертыкальна і гарызантальна. Вертыкальны план удакладняе яго ўзаемасувязь са звышнатуральным, размешчаным вышэй або пад ім, з нябеснымі і дэманічнымі сіламі. Гарызантальны план рэгулюе яго адносіны з навакольным светам, з іншымі людзьмі, з матэрыяльным прыродным асяроддзем. Гэта азначае, што з дапамогай раней прынятых мадэляў парадак уваходзіць ў хаос сігналаў, якія паступаюць з рэчаіснасці.

Носьбіт ідэнтычнасці - гэта складаны комплексны аб'ект са сваёй структурай. З іншага боку, асобны індывід таксама з'яўляецца складанай сутнасцю, у якой перакрываюцца розныя ідэнтычнасці. І, нарэшце, сама

індывідуальная ідэнтычнасць (чалавек, хрысціянін, беларус) уяўляе сабой складана пабудаванае адзінства. Кожная ідэнтычнасць фармуецца вакол нейкага ідэнтыфікацыйнага ядра, якое ўключае адзнакі адрознення, аднолькавасці і бесперапыннасці, зашыфраваныя ў нейкай, шырока кажучы, міфалогіі. Яго можна знайсці як у асобных людзей, так і ў супольнасці. Існуе агульная міфалагічная схема, якая рэалізуецца ў некалькіх асноўных тыпах, якія ў сваю чаргу маюць шматлікія асобныя варыянты.

Тэрмін міфалогія таксама выкарыстоўваецца ў значэнні важнага комплексу гісторый, якія нясуць істотныя веды і таму паўтараюцца ў пэўных прасторавых, часавых і рытуальна рэгламентаваных умовах. Гэтыя апавяданні рэгулююць адносіны суб'екта з самім сабой і са светам у вертыкальнай і гарызантальнай прасторы.

Яшчэ адзін аспект складанасці ідэнтычнасці заключаецца ў тым, што яна складаецца з некалькіх слаёў - адзін - з прэстыжнай і высокай жаданай ідэнтычнасцю, другі - падаўленая і нізкая ідэнтычнасць жахаў. Пераносчык ідэнтыфікуецца як з персанажамі, так і з менш прэстыжнымі, нават анекда-тычнымі фігурамі.

Калі прыняць класічнае ўяўленне аб траічным характары індаеўрапейскага грамадства (жрацы, ваяры, вытворцы) і, адпаведна, індаеўрапейскай міфалогіі, то можна адшукаць некаторае падабенства ў позняй міфалагічнай структуры, якую можна назваць беларускай нацыянальнай міфалогіяй. Некаторыя персанажы будуць згрупаваны вакол функцыі святара, іншыя - вакол функцыі ваяра, а некаторыя - вакол функцыі вытворцы ("Аповесць мінулых гадоў; Жыцце Еўфрасінні Полацкай"). Міфалагічнае апавяданне, яго героі, прастора і час, у якіх яно разгортваецца, - сакральныя.

Дагістарычныя часы раскрываюць карціну выразнай дыхатаміі: маюць і адназначна акрэсліваюць свой (род, племя), якое супрацьстаіць вялізнаму і варожаму чужому. "Наша" вызначаецца сістэмай міфаў, якія тлумачаць паходжанне і кадыфікуюць знакі ідэнтыфікацыі. "Чужое" распознаецца не столькі па наяўнасці іншых прыкмет, колькі па адсутнасці сваіх, і разумеецца адмоўна, г. зн. не як чужы ці іншы, а як «не свой». Асноўная апазіцыя мае прыкметна палярны характар і ўтварае два выразныя семантычныя парадкі: Хаос – Космас, блізка – далёка, уверх – уніз, дабро – зло, Бог (багі) – Д'эбл (дэмань), чыстае – нячыстае.

Паступова ўзнікае прамежкавая прастора, якую ўласна і засяляюць людзі. Яна знаходзіцца недзе «пад» верхнім светам багоў і «над» падземным светам нячысцікаў. Трыадзінства пранікае і ў «сярэдні» свет, дзе выступае размежаванне культура – варварства – прырода. Разнастайваюцца і аднаўляюцца ўключаныя ў міфалогію сюжэты пра падзвігі продкаў і герояў. Побач з Нябесным Продкам стаіць Заснавальнік (племені, роду, горада, дзяржавы), вылучаецца сярод Продкаў (Слова пра паход Ігара; Я.Вісліцкі "Пруская вайна"). Паступова змяняюцца і дары, якія Культурны Герой прыносіць з сакральнага свету – агонь, зброя, прылады працы. Учынкi Воіна змешчаны ў гістарычны кантэкст.

Першыя радыкальныя змены ў міфалогіі адбываюцца з увядзеннем адной з сусветных рэлігій, для Еўропы гэта хрысціянства. Яна уяўляе сабой міфалагічную структуру, якая мае сваю разгорнутую сістэму абрадаў. Вельмі часта гэтыя варыянты называюць «народным» хрысціянствам. З увядзеннем хрысціянства з'яўляюцца свае новыя фігуры, якія выцяснюць старыя, у пэўнай ступені пераймаючы іх функцыі. Асноўным варыянтам Культурнага Героя робіцца Хрысціцель(творы Францыска Скарыны, Сымона Буднага, Кірылы Тураўскага, Васіля Цяпінскага). Падобныя функцыі выконваюць святыя і мучанікі праўдзівай веры. Акрэсліваецца новая вялікая супольнасць «сваіх», неабсяжная і непараўнальна шырэйшая за старую. Узнікаюць і новыя варыянты асноўных апазіцый: хрысціянства - язычніцтва, хрысціянства - ерасі, праваслаўе - каталіцызм (пратэстантызм) і інш. Як правіла, дэманізуецца чужая вера, а іншаму, асабліва рэлігійнаму, але не толькі яму, прыпісваюцца сувязі з дэманамі і нячыстай сілай. (Мікола Гусоўскі “Песня пра зубра”)

Нацыянальная міфалогія з'яўляецца міфалогіяй другаснай і сфарміравалася яна параўнальна позна не толькі ў беларусаў - пачатак еўрапейскага пошуку нацыянальнай самасвядомасці даследчыкі адносяць не раней за другую палову XVIII стагоддзя. Узнікненне нацыянальнай міфалогіі абпіраецца на ранейшыя канструкцыі, перададзеныя іншым носбітамі, і выконвае падобныя функцыі, адначасна пераасэнсоўваючы прадмет ідэнтычнасці. Нацыя як вынік свядомага намагання эліты кансалідаваць пэўную супольнасць вакол нейкіх «спрадвечных» каштоўнасцяў, мае патрэбу ў міфалогіі, якая легітымлізуе яе як перад іншымі, так і, перш за ўсё, у свядомасці яе членаў. Нацыі, якія нараджаюцца, актыўна выбудоўваюць уласныя міфалагічныя сістэмы, а значыць, актыўна рэканструююць і сакралізуюць нейкае ўласнае мінулае, якое легітымлізуе іх перад сабой і іншымі. У цэлым можна заўважыць зрух ад духоўнага да свецкага, ад больш універсальнага да больш канкрэтнага, ад больш далёкага да бліжэйшага мінулага. (А. Міцкевіч., Пан Тадэвуш. “Конрад Валенрод”. “Дзяды”) Змяняецца пантэон - з'яўляюцца новыя постаці, пераасэнсоўваюцца старыя. Група Герояў і Ваяроў расце, расце і гісторыя іх слаўных подзвігаў і вялікіх перамог. (В. Дунін-Марцінкевіч. “Люцынка, або Шведы на Літве”) Ключавая фігура Заснавальніка ў першую чаргу асацыюецца з дзяржавай. Фігуры Хрысціцеля і Святога (Нябеснага Заступніка) захаваліся, але ім нададзены выразныя нацыянальныя прыкметы. Можна таксама шукаць некаторую паслядоўнасць у з'яўленні міфалагічных сюжэтаў – ранейшыя больш траўматычныя, пазнейшыя – больш гераічныя, пасля якіх, здаецца, зноў надыходзіць час траўматычных. Абодва гэтыя тыпы існуюць адначасова, дапаўняючы і саборнічаючы паміж сабой. Пакута – абавязковы элемент агульнай міфалагічнай структуры ўваскрасення. Пакута на крыжы абавязкова папярэднічае і прадвызначае ўваскрасенне. Сучаснасць заўсёды недасканалая, а будучыня нясе шмат надзей і чаканняў. Таму цёмная сучаснасць разглядаецца як варыянт распяцця, за якім павінна адбыцца ўваскрасенне(Э. Ажэшка. “Над Нёма-нам”).

Нацыянальная міфалогія з'яўляецца носьбітам тэкстаў, перадусім сінкрэтычных, якія нясуць міфалагічныя веды і служаць ідэнтыфікацыйнымі знакамі, нават калі яны свядома адыходзяць ад сваёй нацыянальнай прывязанасці і імкнуцца да ўніверсалізму. Адразу пасля свайго з'яўлення такія тэксты ўваходзяць ў канон нацыянальнай літаратуры (Ф. Багушэвіч. “Дудка беларуская”. “Смык беларускі”). Натуральна чакаць, што ў самых ранніх прыкладах сувязь з сутнасцю міфа будзе найбольш непасрэднай, а сюжэты найбольш поўна раскрыюцца ў пазнейшых апавядальных творах.

Такая гіпотэза, аднак, тоіць у сабе таксама небяспеку дэфармацыі рэчаіснасці, падгонкі яе пад папярэднюю схему, і таму пошук праекцый галоўных фігур павінен быць вельмі ўважлівым і непрадузятым. Гэта, вядома, не азначае, што міфы знікаюць з прасторы літаратуры, наадварот, яны застаюцца і перыядычна абнаўляюцца.

СПІС ЛІТАРАТУРЫ

1. Акудовіч, В. В. Код адсутнасці. Асновы беларускай ментальнасці. / В. В. Акудовіч. – Мн: Логвінаў, 2007. – 196 с.
2. Анталогія даўняй беларускай літаратуры. XI – першая палова XVIII ст. Мн., 2003. – 1014с.
3. Гісторыя беларускай літаратуры XI – XIX стагоддзяў: у 2 т. – Нац. акадэмія навук Беларусі, Ін-т літаратуры імя Я. Купалы. Мінск: Беларуская навука, 2007. – 582 с.
4. Говард, М. Сучасная культурная антрапалогія / Майкл Говард. – Мінск: Тэхналогія, 1995. — 478 с
5. Лосев, А.Ф. Філософія. Мифология. Культура / А.Ф. Лосев. – М.: Политиздат, 1991. — 525 с.
6. Сартр, Ж. П. Бытие и ничто: Опыт феноменологической онтологии /Жан-Поль Сартр. – Пер. с фр., предисл., примеч. В. И. Колядко. – М.: Республика, 2000. – 639 с.